

مفهوم، مراجع، رویکردها، زمینه‌ها،
قواعد، پیش‌فرض‌ها و ابزارهای

تفسیر قوانین جزایی

دکتر جلیل امیدی

استاد دانشگاه تهران

ویراست سوم با تجدیدنظر و اضافات

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمْ

الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

«سوره حديد، آيه ٢٥»

گر چه تفسیر زبان روشنگر است
لیک عشق بی زبان روشن تر است
غیر نطق و غیر ایماء و ساجل
صد هزاران ترجمان خیزد ز دل
حرف چه بود تا تو اندیشی از آن
حرف چه بود خار دیوان رزان
حرف و صوت و گفت را بر هم زخم
تا که بی این هر سه با تو دم زخم
مولانا جلال الدین

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱۱
دفتر اول: تفسیر قانون در حقوق جزای عرفی	۱۷
بخش اول: مباحث کلی	۱۹
مبحث اول: مفهوم لغوی و اصطلاحی تفسیر	۲۰
مبحث دوم: ضرورت تفسیر قانون	۲۷
مبحث سوم: مراجع تفسیر قانون	۳۳
۱- قانونگذار و تفسیر قانونی	۳۳
- تفسیر قانونی و مسئله عطف قانون به گذشته	۴۳
- حدود بازگشت تفسیر قانونی به گذشته	۴۹
- معیار تشخیص قانون تفسیری	۵۱
۲- قضات و تفسیر قضایی	۵۳
- نقش سازنده تفسیر قضایی	۵۸
- قلمرو زمانی تفسیر قضایی	۶۴
- ضرورت ضابطه‌مندی تفسیر قضایی	۶۵
۳- حقوق‌دانان و تفسیر شخصی	۷۱
مبحث چهارم: رویکردهای تفسیر قانون	۷۵

- ۱- رویکرد ادبی یا لفظی ۷۷
- ارزیابی این رویکرد ۸۱
- ۲- رویکرد منطقی یا هدف‌گرا ۸۲
- ارزیابی این رویکرد ۸۸
- بخش دوم: زمینه‌های ضرورت تفسیر قانون جزایی ۹۱
- مبحث اول: ابهام و اجمال قانون ۹۳
- ۱- ابهام قانون ۹۳
- ابهام در مفهوم قانون ۹۴
- ابهام در مصداق قانون ۹۸
- ابهام در قلمرو زمانی و مکانی قانون ۱۰۰
- ۲- اجمال قانون ۱۰۳
- مبحث دوم: نقص و سکوت قانون ۱۰۶
- ۱- نقص قانون ۱۰۶
- ۲- سکوت قانون ۱۱۱
- مبحث سوم: تعارض قوانین ۱۱۵
- ۱- تعارض میان قوانین داخلی ۱۱۵
- تعارض قانون عادی با قانون اساسی ۱۱۵
- تعارض قوانین عادی با یکدیگر ۱۲۸
- ۲- تعارض قوانین داخلی با قوانین خارجی و مقررات بین‌المللی ۱۳۸
- تعارض قانون داخلی با قانون خارجی ۱۳۸
- تعارض قانون داخلی با مقررات بین‌المللی ۱۳۸
- مبحث چهارم: ارجاع احکام از قانونی به قانونی دیگر ۱۴۲
- مبحث پنجم: اشتباهات نگارشی ۱۴۸
- بخش سوم: قواعد تفسیر قانون جزایی ۱۵۳

مبحث اول: قواعد ماهوی.....	۱۵۵
۱- تفسیر محدود قانون نامساعد.....	۱۵۵
۲- منع توسل به قیاس در تفسیر قانون نامساعد.....	۱۶۴
۳- تفسیر قانون مبهم به نفع متهم.....	۱۷۷
۴- تفسیر موسّع قانون مساعد.....	۱۸۵
۵- تفسیر اعلامی یا تفسیر قانون برای کشف مراد مقنن.....	۱۸۸
۶- ممنوعیت نسخ قانون از راه تفسیر.....	۲۰۰
۷- ممنوعیت تخصیص یا تقييد قانون از راه تفسیر.....	۲۰۳
۸- ممنوعیت نسبت دادن لغو به قانونگذار از راه تفسیر.....	۲۰۷
۹- ممنوعیت نقض قانون و قواعد عام حقوق از راه تفسیر.....	۲۰۹
۱۰- ممنوعیت تعمیم استثنا از راه تفسیر.....	۲۱۰
مبحث دوم: قواعد شکلی.....	۲۱۲
۱- قانون يك مجموعه غير قابل تجزیه است.....	۲۱۲
۲- اسم عام بر وصف مشترك اسم های خاص حمل می شود.....	۲۱۵
۳- اکتفا به ذکر يك مصداق، انصراف از مصداق های مشابه است.....	۲۱۹
۴- صیغه های جمع گاه مفید نوع اند نه تعدد و تکرار.....	۲۲۱
۵- جهت واحد مشمول مقررات متعدد نمی شود.....	۲۲۳
۶- مفهوم قانون در مقام تفسیر قابل استناد است.....	۲۲۵
۶-۱. منطوق قانون.....	۲۲۵
۶-۲. مفهوم قانون.....	۲۲۸
- مفهوم موافق.....	۲۲۸
- مفهوم مخالف.....	۲۳۳
۷- قید اصولاً احترازی است.....	۲۳۶
۸- معطوف اصولاً معنایی مستقل از معطوف علیه دارد.....	۲۳۷

- ۹ - گزاره‌های قانونی اصولاً افاده الزام می‌کنند..... ۲۳۸
- ۱۰ - عدول از ظاهر قانون با استناد به حکمت وضع آن جایز است..... ۲۴۰
- بخش چهارم: پیش‌فرض‌ها و ابزارهای تفسیر قانون جزایی..... ۲۴۳
- مبحث اول: پیش‌فرض‌های تفسیر..... ۲۴۳
- ۱ - وفاداری قانونگذار به اصول و قواعد نظام حقوقی..... ۲۴۵
- ۲ - وفاداری قانونگذار به تعهدات خارجی دولت..... ۲۴۷
- ۳ - عدم مداخله قانون در حقوق مکتسب افراد..... ۲۴۹
- ۴ - فقدان مسئولیت بدون تقصیر..... ۲۵۰
- ۵ - غیرقابل گذشت بودن جرایم..... ۲۵۳
- ۶ - صلاحیت دادگاه‌های عمومی..... ۲۵۵
- مبحث دوم: ابزارهای تفسیر..... ۲۵۹
- ۱- ابزارهای درون متنی..... ۲۵۹
- عنوان قانون..... ۲۶۰
- مقدمه قانون..... ۲۶۲
- سرفصل مواد..... ۲۶۳
- نشانه‌گذاری‌ها..... ۲۶۵
- بخش‌های تفسیری قانون..... ۲۶۶
- روح قانون و حکمت وضع آن..... ۲۶۷
- ۲- ابزارهای برون متنی..... ۲۶۹
- عرف..... ۲۶۹
- شرع..... ۲۷۳
- قوانین غیر جزایی..... ۲۷۷
- قوانین خارجی..... ۲۷۹
- سوابق قضایی..... ۲۸۱

۲۸۴زمینه‌های تاریخی و کارهای مقدماتی
۲۸۶نهادهای غیر تقنینی
۲۸۹دفتر دوم: تفسیر نصوص در حقوق جزای اسلامی
۲۹۱چند مسئله مقدماتی
۲۹۱مسئله اول: مفهوم تفسیر و تأویل
۲۹۴مسئله دوم: مراجع تفسیر
۲۹۶مسئله سوم: رویکردهای تفسیر
۲۹۷۱. رویکرد لفظی
۲۹۹۲. رویکرد منطقی
۳۰۳بخش اول: اصول و قواعد تفسیر
۳۰۴مبحث اول: اصول و قواعد ماهوی
۳۰۴۱- لزوم رعایت روح نصوص و مقاصد شریعت
۳۱۱۲- التزام به اوصاف اساسی شریعت
۳۱۶۳- منع توسع در حدود
۳۲۱۴- قاعده درء یا منع ثبوت حد با وجود شبهه
۳۳۰قاعده درء در ترازوی نقد
۳۳۲۵- اصل آزادی اعمال است؛ حرمت عمل دلیل مخصوص می‌خواهد
۳۳۳۶- تصرف در امور دیگران مقید به مراعات مصلحت آنان است
۳۳۵۷- مبانی و مقاصد معقول نص مقدم بر معانی لغوی آن است
۳۳۶۸- آنچه با عنوان خاص جرم است با عنوان عام قابل مجازات نیست
۳۳۹۹- جرایم متجانس، از حیث مجازات جرم واحد محسوب می‌شوند
۳۴۱۱۰- آنچه دریافت آن جرم است، پرداخت آن هم جرم است
۳۴۲۱۱- معافیت از مجازات مشروط به عدم سبق معصیت است
۳۴۳۱۲- اهل ذمه مشمول مقررات جزایی اسلام هستند

۳۴۵مبحث دوم: اصول و قواعد لفظی
۳۴۶ ۱- قواعد ناظر به وضوح و ابهام الفاظ
۳۵۳ ۲- قواعد ناظر به دلالت الفاظ
۳۵۶ - مفهوم موافق و تأثیر آن در تفسیر نصوص جزایی
۳۵۹ - مفهوم مخالف و تأثیر آن در تفسیر نصوص جزایی
۳۶۱ ۳- قواعد ناظر به شمول الفاظ
۳۶۱ - عموم و خصوص
۳۶۷ - اشتراک
۳۷۰ - اطلاق و تقید
۳۷۵ بخش دوم: راه‌ها و ابزارهای تفسیر
۳۷۷ مبحث اول: شأن نزول آیات و اسباب ورود احادیث
۳۸۰ مبحث دوم: سوابق تفسیری و قضایی
۳۸۴ مبحث سوم: قیاس
۳۹۹ مبحث چهارم: مصلحت‌های آزاد
۴۰۹ مبحث پنجم: عرف و عادت
۴۱۴ مبحث ششم: منطق زمان
۴۲۱ خاتمه: مقایسه، نتایج و توصیه‌ها
۴۲۱ ۱- مقایسه
۴۴۰ ۲- نتایج و توصیه‌ها
۴۴۵ نمایه
۴۵۷ فهرست مآخذ